

УДК 342.721:343.261-052

Ольга Яворська,*аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ УКРАЇНИ

У статті розглядаються та аналізуються доктринальні визначення понять «безпека» та «особиста безпека засуджених». У результаті проведеного дослідження визначені теоретичні та практичні проблеми з означеної тематики та розроблені науково обґрунтовані шляхи їх вирішення.

Ключові слова: особиста безпека, безпека, небезпека, екстрена безпека, засуджений, виховні колонії, відбування покарання, виконання покарання.

Постановка проблеми. Право на особисту безпеку є одним з основних прав, гарантованих Конституцією України, Кримінально-виконавчим Кодексом України (далі – КВК України), іншими актами українського законодавства та міжнародними нормативно-правовими актами.

У ст. 7 КВК України зазначено, що держава поважає й охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення й ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їхню особисту безпеку.

У статті 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Дане положення знайшло розширене відображення у ст. 10 КВК України, що закріпила право засудженої особи на особисту безпеку, яке небезпідставно деякі науковці (А.Х. Степанюк, І.Я. Яковець) відносять до основних прав осіб, які відбувають кримінальні покарання [2, с. 47].

Своєю чергою, стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Тобто на засуджених поширюється більшість прав, свобод та обов'язків людини й громадянина, які передбачені розділом II Конституції України. Із цієї конституційної норми випливає й те, що права засуджених можуть обмежуватися тільки законами, а не іншими, у тому числі й відомчими, нормативно-правовими актами.

Крім того, у кримінальному законодавстві є групи спеціальних норм, орієнтованих на

регулювання питань безпеки осіб, що перебувають в установах виконання покарання. Наприклад, закріпивши в Кримінальному Кодексі України кримінальну відповідальність за такі діяння, як «Захоплення заручників» (ст. 147 КК України), «Масові заворушення» (ст. 294 КК України), законодавець тим самим сформулював правові основи не тільки для порядку та безпеки в установах виконання покарань, але й для безпеки самих засуджених. Одночасно він встановив кримінальну відповідальність за зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України), службову недбалість (ст. 367 КК України) та інші посадові злочини. Таким чином, у межах компетенції кримінального права законодавець забезпечує безпеку засуджених від свавілля персоналу [3, с. 2].

Окремі аспекти реалізації прав засуджених розглядалися науковцями. Зокрема, йдеться про праці О.М. Джужи, О.Г. Кальман, О.Г. Колба, О.В. Лисодєда, О.С. Міхліна, К.М. Оробця, В.І. Селівестрова, А.Х. Степанюка, В.М. Трубнікова, І.С. Яковець та ін. Водночас дослідження даного питання є актуальним з огляду на недостатню розробленість тематики. Тому метою статті є аналіз наукових та правових джерел щодо визначення поняття особистої безпеки засуджених.

Виклад основного матеріалу. Саме поняття «безпека» як важлива категорія має давню історію. Вперше її стали застосовувати у своїх працях мислителі епохи Відродження («Левіафан» Т. Гоббса та «Государ» Н. Макіавеллі).

Подальший розвиток проблема безпеки отримала в працях Монтеск'є, Бентама, Берке та ін. [4, с. 14].

За загальним значенням безпека – це стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує, а з юридичної точки зору безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи. Безпека – це гарантія, необхідна умова життєдіяльності особи, що дає їй змогу зберігати та збільшувати духовні та матеріальні цінності; це відсутність небезпек та загроз. Суть безпеки полягає у постійному існуванні загрози та потреби в управлінні нею.

В.М. Чорний розглядає право засудженого на безпеку в широкому сенсі (воно створює можливість формування безпечних умов відбування покарання у вигляді позбавлення волі з перших днів перебування засудженого у виправній установі, в тому числі й у виховній колонії) і у вузькому значенні, пропонуючи закріпити в законі поняття «екстрена безпека» [5, с. 15]. У ст. 10 КВК України мова йде, на наш погляд, саме про цю, так звану «екстрену безпеку», тобто про права засуджених на особисту безпеку у більш вузькому розумінні. Не випадково в цій статті відповідній посадовій особі вказується вживати негайні заходи щодо забезпечення особистої безпеки засудженого, що звернувся до неї.

Вивчення праць науковців кримінально-виконавчого напрямку в Україні показало, що доктринальна група вираження поняття «безпека» знайшла своє відображення і в їхніх наукових розробках. Зокрема, А. Х. Степанюк та І. С. Яковець у першому науково-практичному коментарі до КВК України у 2005 р. зазначали, що під безпекою слід розуміти гарантію, необхідну умову життєдіяльності особи, що дозволяє їй зберігати та збільшувати духовні й матеріальні цінності [2, с. 47].

Інші автори (А. П. Гель) у навчальному посібнику «Кримінально-виконавче право України» (2008 р.), не виводячи поняття «безпека», визначили сутність права засуджених на особисту безпеку, відтворивши при цьому вимоги ч. 2 ст. 10 КВК України [6, с. 114].

В свою чергу О. М. Джужа та О. І. Осауленко в підручнику «Кримінально-виконавче право України» (2010 р.) сформулювали поняття особистої безпеки засуджених, визначивши її як гарантовану міжнародним правом та українським законодавством захищеність життя, здоров'я, інших життєво важливих і соціально значимих інтересів цієї категорії громадян від завдання шкоди, а також запобігання небезпечі та загрозам, які виникають у процесі відбування (виконання) кримінальних покарань у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі [7, с. 212].

І.Г. Богатирьов під правом засуджених на особисту безпеку розглядає: врегульовану чинним законодавством України діяльність органів і установ виконання покарань щодо здійснення організаційно-управлінських, матеріально-технічних, силових та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я та майна засуджених від протиправних посягань, створення належних для них умов відбування покарання і досягнення його мети [3, с. 3].

О. В. Лисодєд у науково-практичному коментарі до КВК України (2008 р.) застосував у тлумаченні ст. 10 КВК загальний підхід щодо визначення поняття «безпека», вказавши, що це стан захищеності життєво важливих законних інтересів особи від будь-якої зовнішньої загрози, при цьому забезпечення безпеки особи є однією з основних функцій держави [8, с. 48].

Автори спеціальної літератури, зокрема підручника «Безпека життєдіяльності» (Є. П. Желібо, В. В. Зацарний), поняття «безпека» визначають як ступінь свободи від ризику або ж відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдати будь-якої шкоди життю та здоров'ю людини за будь-яких умов існування [9, с. 25].

«Міжнародна поліцейська енциклопедія» надає таке визначення поняття «безпека»: 1) стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; 2) здатність предмета, явища або процесу зберігати свою сутність, основні ознаки, властивості за знищувального впливу з боку інших предметів, явищ або процесів [10, с.45].

Для більш повного розуміння поняття «безпека» одним із ключових є слово «небезпека», відчуття якої в кожній особі (зокрема, засудженого) має глибоко індивідуальний характер, що залежить найчастіше від: 1) рівня соціального й суспільного розвитку особи; 2) ситуації та суспільного устрою, що позитивно чи негативно впливають на світосприйняття особи (громадянина).

Узагальнивши, робимо висновок, що «небезпека» – це явища, процеси, об'єкти, інформація та люди, які можуть спричинити небажані наслідки та призводити до погіршення стану здоров'я чи смерті людини, завдати шкоди навколишньому середовищу й об'єктам громадської діяльності [9, с. 26].

Таким чином, аналіз поняття «безпека» дає можливість узагальнити:

по-перше, наближеною за значенням до категорії «безпека» є категорія «безпечність». Проте, як слушно зазначають Є. П. Желібо і В. В. Зацарний, якщо безпека характеризує стан об'єктів або систем, то безпечність – це їх властивість [9, с. 25-26];

по-друге, безпека нерозривно пов'язана з небезпекою, а саме: кожна людина відчуває небезпеку й розуміє її значення по-своєму;

по-третє, як обґрунтовано довели окремі вчені (Ю. І. Римаренко, О. В. Копан), інститут юридичної безпеки має дві проблеми:

а) юридичного захисту життєво важливих інтересів особи;

б) захищеності життєво важливих інтересів особи від загроз, що виникають у сфері юридичних правовідносин [10, с. 45-46].

Вивчення практики виконання та відбування покарань в Україні свідчить, що здебільшого небезпека для засуджених має прихований характер і перетворюється в реальну небезпеку за наявності таких умов: а) небезпека реально існує; б) засуджений перебуває в зоні дії небезпеки; в) засуджений не має ефективних засобів захисту, не використовує їх, ці засоби є неефективними [11, с. 3-6].

Окрім цього, практика свідчить, що найбільш вразливими об'єктами в установах виконання покарань є неповнолітні або колишні неповнолітні, які відбували покарання у виховних колоніях (ст. 19) або щодо яких суд постановив рішення щодо заміни покарання з випробуванням (ст. 75 КК) на реальне позбавлення волі та направлення їх у виправні колонії в порядку ст. 147 КВК «Переведення засуджених із виховної колонії до виправної колонії». На законодавчому рівні закріплено відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми (глава 21); особливості відбування покарання в колоніях різних видів. З огляду на це, варто доповнити ст. 10 КВК чи ввести ст.10-1, зміст якої відобразив би таке: «з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та інших індивідуальних особливостей засуджених органи та установи виконання покарань мають створити відповідні умови відбування покарання, які повинні забезпечити право засуджених на особисту безпеку».

Висновки

Таким чином, узагальнивши сформульовані в науці визначення понять «безпека» та «особиста безпека засуджених», можна ствер-

джувати, що особисту безпеку засуджених до позбавлення волі слід розуміти як визначену та гарантовану на нормативно-правовому рівні, а також забезпечену правоохоронною діяльністю посадових осіб органів і установ виконання покарань та інших осіб захищеність їхніх прав і законних інтересів від різноманітних загроз, що посягають на їх життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність та інші законні інтереси.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
3. Автухов К.А. Право засуджених до арешту на особисту безпеку / К.А. Автухов // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 1. – С. 1-5.
4. Жаров А.І. Філософський альманах / А.І. Жаров. – К. : Центр духовної культури. – 2004. – № 44. – 149 с.
5. Чорный В.Н. Безопасность осужденных в условиях лишения свободы : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / В.Н. Чорный. – Рязань, 1996. – 25 с.
6. Гель А. П. Кримінально-виконавче право України : навчальний посібник / [Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С.]; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.
7. Кримінально-виконавче право України : підручник / [О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / [А. П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський та ін.]; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
9. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : підручник / Є. П. Желібо, В. В. Зацарний. – К. : Каравела, 2006. – 288 с.
10. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10-ти т. / відп. ред. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – Т. 3. – 1122 с.
11. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2007 році : інформаційний бюлетень – К. : Держ. департамент України з питань виконання покарань, 2008. – Кн. 2. – 53 с.

В статье рассматриваются и анализируются доктринальные определения понятий «безопасность» и «личная безопасность осужденных». В результате проведенного исследования определены теоретические и практические проблемы по указанной тематике и разработаны научно обоснованные пути их решения.

Ключевые слова: личная безопасность, безопасность, опасность, экстренная безопасность, осужденный, воспитательные колонии, отбывание наказания, исполнение наказания.

The article deals with and analyzes the doctrinal definition of «security» and «personal security prisoners.» The results of the study by theoretical and practical problems of the designated subjects and scientifically-grounded solutions.

Key words: personal safety, safety, danger, emergency safety, condemned, educational colonies, punishment servings.